

**ВИВЧЕННЯ КОЛЬОРОНІМІВ
У МЕЖАХ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА»
(ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)**

Е. А. Кисільова. кандидат філологічних наук, викладач кафедри філології та мовної комунікації Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (Дніпро, Україна)

e-mail: zhenja-yana@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4634-9294>

*Стаття присвячена вивченню кольоронімів у межах курсу «Українська мова як іноземна». Окрім вибраних основних кольорів, розглянуто їхні відтінки, переклад яких в іноземній аудиторії часто викликає труднощі. Як показові приклади, досліджено етимологію таких основних кольоративів в українській мові, як **червоний** і **синій** та їхні периферійні кольороназви. Також порушено питання існування груп вторинних кольороназв, мотивованих як об'єктами живої природи, так й об'єктами неживої природи, що демонструє не лише лексичне багатство української мови та образне світосприймання українців, а й спонукає студентів до активного пошуку твірних слів для кольоронімів, що дає змогу паралельно із засвоєнням нової лексики наочно та в цікавій формі показати структуру українських слів та способи їх творення. Докладний аналіз походження наведених у статті кольоративів демонструє спорідненість української мови з іншими індоєвропейськими мовами, носіями або знавцями яких часто є й самі іноземні студенти, а це сприяє зацікавленості як українською мовою, так і культурою та історією України в цілому.*

***Ключові слова:** колір, кольоратив, кольоронім, кольоропозначення, кольороназва, відтінок, українська мова як іноземна, етимологія.*

Актуальність. Від 80 % до 90 % інформації людина сприймає через зір. Світ, що оточує нас, сповнений формами, величинами та кольорами, розрізняючи які ми пізнаємо навколишнє середовище, описуємо його. Саме тому під час вивчення іноземної мови одним із перших тематичних блоків стає блок кольоронімів, або кольоративів, тобто лексико-семантичної групи слів на позначення кольорів. У контексті вивчення цієї групи лексем необхідним стає ознайомлення іноземних студентів принаймні з базовими поняттями українського словотвору. З'являється потреба в пошуку твірних основ як для основних, так і для вторинних кольороназв в українській мові, а це спонукає до активного використання словників різних типів, провідними з яких у цьому разі будуть етимологічні та історико-етимологічні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Українські мовознавці охоче звертаються до різноаспектного аналізу та всебічного вивчення назв кольорів в українській мові. Дослідники різних поколінь (О. М. Дзівак, А. П. Критенко, Т. І. Панько, А. Є. Іншаков, Я. С. Вишницька, В. Й. Горобець, Г. І. Капніна, Л. М. Топчій та ін.) акцентують як на значенні й символіці кольорів у певній культурній традиції, їхньому психологічному впливі на людину, так і на засадах вивчення кольоронімів у мовознавстві. Більшість учених звертає увагу на досить обмежене коло основних кольорів. До них О. М. Дзівак у дисертації, присвяченій вивченню кольоронімів в українській мові, уналежнює сім кольороназв: *червоний, жовтий, зелений, синій, білий, чорний та сірий* [2], а А. Є. Іншаков у своїй науковій роботі додає до цього переліку ще *коричневий, фіолетовий, рожевий та помаранчевий*, збільшивши таким чином номенклатуру основних кольорів із семи до одинадцяти [6]. І якщо з основними кольорами, які О. М. Дзівак визначила як «ядро» [3], майже не виникає труднощів під час перекладу іншими мовами, то з

опосередкованими, або «периферією», що передають різноманітні відтінки кольорів, пошук іншомовних відповідників ускладнено.

Метою дослідження є спроба розгляду кольоративів української мови як яскравого зразка лексико-семантичної групи, формування якої тісно пов'язано з ментальними особливостями сприйняття українцями довкілля. Водночас саме на прикладі утворення українських кольоронімів іноземні студенти мають можливість у легкій та цікавій формі засвоїти принцип пошуку твірних основ для українських слів, що в подальшому дасть змогу легше відокремлювати корені цих слів, бачити їхню спорідненість та фіксувати наявність спільної семи.

Результати дослідження та їх обговорення. У викладанні української мови як іноземної необхідно враховувати чинник сприйняття слухачами тих чи тих понять, зокрема це стосується й назв кольорів. І це не дивно, бо мова відіграє важливу роль у сприйнятті кольору та його позначенні. Крім того, частина кольоросприйняття, на думку Гевана Еванса, зумовлена генетично¹ [11, с. 12], що пов'язано з особливостями культури, у якій ті чи ті кольори використовували протягом тривалого часу, закріпивши за ними символічний складник. Наприклад, кольором скорботи в християнстві вважають *чорний* (рідше – *темно-синій* або *фіолетовий*), що викликає асоціацію з ніччю, темрявою, безкінечністю Всесвіту, таємничістю, якою овіяна смерть, до того ж чорний колір здатний поглинати випромінювання, що також у свідомості підсилює уявлення про його належність до потойбічних темних та злих сил, протиставлених світлу й добру. У східних же культурах із трауром асоціюють білий колір. Зокрема, у Китаї з давніх-давен білий колір має суперечливу символіку. З одного боку, це колір чистоти й цноти, мужності, мудрості та життєвого досвіду. З іншого боку, *білий* – порожнеча, бо це не колір, а його відсутність. Із ним пов'язане уявлення про старість, осінь людського життя. Але чи не найважливішим у такому сакральному значенні *білого* кольору є його відповідність заходу², де щодня сонце спускається за обрій. Отже, світило у свідомості давніх людей було священним для всього живого, а на заході щодня воно помирало, тому білий колір асоціювали з невідомим, хаосом і, зрештою, зі смертю. Обговорення символічного складника кольорів цілком доречно під час вивчення української мови як іноземної. Студенти не лише отримують додаткові фонові знання, але й мають змогу побачити спільне і відмінне в їхніх національних традиціях та українських, що сприятиме посиленню інтересу до нашої культури.

Треба зауважити, що для основних кольоропозначень доволі легко знайти відповідники в мовах, якими володіють іноземці, що приїжджають навчатися в Україну, але з перекладом назв відтінків виникають деякі складнощі. І часто це пов'язано з відсутністю того чи того поняття в культурі та побуті країн, із яких походять студенти. Наприклад, у Китаї широко не представлені такі рослини, як вишня та малина, плоди яких лише нещодавно почали імпортувати з-за кордону, тому на позначення відтінку кольору, який в українській мові визначають як *вишневий* через його схожість із кольором ягід вишні, використовують прикметник *черешневий*, тобто такий, що має колір ягід черешні, яка досить популярна в китайських садівників (*櫻桃红 ying tao hong* – *черешневий*), не враховуючи при цьому того факту, що серед сортів черешні дуже багато ягід світло-рожевого й навіть жовтуватого відтінку, ставлячи на перше місце в сприйнятті цього плоду сорти темно-червоного й навіть бордового кольорів. А відтінок рожевого, який в українській мові позначають як *малиновий*, тобто такий, що має колір ягід малини, у китайській мові дослівно перекладають як «світло-червоний» (*赤红 chi hong* – *світло-червоний*). Отже, сприйняття кольорів дуже тісно пов'язано з когнітивною системою носія мови, сформованою під впливом певної культури з її неповторністю та особливостями

¹ Тут і далі переклад наш – Е. К.

² У китайській традиції кожній стороні світу відповідає свій колір: сходу відповідає зелений колір, заходу – білий, півдню – червоний, півночі – чорний, а центру – жовтий.

сприймання довкілля. І це, безумовно, необхідно враховувати під час вивчення зокрема й тематичного блоку «Кольори та їхні відтінки» в межах української як іноземної. Водночас саме процес пошуку адекватних відповідників кольоронімів у мовах, носіями яких є іноземні студенти, сприяє виникненню більш глибокого інтересу до українських побутових реалій, культури, історії, українського словотвору й навіть пошуку історико-етимологічної довідки про походження назв деяких кольорів. Яскравим прикладом останнього може слугувати пошук історичного коріння кольороніма *червоний*. У лексикографічних джерелах зазначено, що прикметник *червоний* походить від праслов'янського *čьrъnъ*, що своєю чергою утворений від назви окремого виду черв'яка *čьrъnъ* (варіативного до більш відомого *čьrъnъ*), із якого в давнину добували червоний барвник [10, с. 150], звідси й назва шостого місяця року – *червень* [4, т. 6, с. 299; 5, с. 482], бо саме в цей час відбувався збір червця, або кошенілі, із тіла самиць яких добували червону фарбу (кармін, червець) [9, т. 4, с. 334; 8, т. 4, с. 316].

Показовим прикладом також стає і сприйняття синього кольору в українській мові, для позначення світлого відтінку якого вживають окремі назви *блакитний* та *голубий*, що означають схожі, але не тотожні відтінки синього кольору. Зокрема, прикметник «голубий» походить від праслов'янського **golobъ* і має значення кольору, схожого на полиск синього кольору пир'я на шиї голуба. Важливо зазначити, що відповідників поза слов'янськими мовами прикметник «голубий» не має [4, т. 1, с. 556]. Позначає він у спектрі забарвлення відтінки між зеленим та синім і нагадує колір ясного неба [8, т. 2, с. 118]. А от *блакитний*, що позначає небесно-голубий колір [8, т. 1, с. 196], має не до кінця з'ясоване походження. Здогадно утворений від франкського **blank* «блискучий», спорідненого з німецьким *blank* «світлий, блискучий, виблискуючий» та, можливо, з середньовісньонімецьким *blancheit* «біла, сталево блискуча фарба» [4, т. 1, с. 205]. Співзвучні й сучасне німецьке *blau* та англійське *blue* («синій, блакитний, голубий»). Спираючись на індоєвропейське **bhel-* «горіти; вогонь, полум'я» (букв. «той, що піднімається увись»), М. Маковський убачає пряму залежність назви кольору в англійській мові та уявлення про поділ полум'я на кольорові сегменти в язичників, які вирізняли його червону, жовту, білу та синю частини, уважаючи останню найвищою, яка символізувала Несвідоме, відрив духа від тіла. До того ж кореня М. Маковський уналежнює й англійське *bull* (бик), що в давній свідомості асоціювалося з синім кольором, адже бик був символом неба, яке завжди поєднувалося в уявленні з безкінечністю [7, с. 64–65].

Походження самого кольороніма *синій* пов'язують із праслов'янським *sinjъ*, спорідненим із *sjati* «сяяти», *sivъ* «сивий» та зіставляють з литовським *šyvas* «світлої масті», *šėvas* «попелястий, сіруватий, синій» і давньоіндійськими *śyāmāh* «чорний, темний» [4, т. 5, с. 236; 9, т. 3, с. 624] та навіть *śjata* – «синій, зелений» [1, с. 319].

Окрім *блакитного* та *голубого*, доволі популярними периферійними кольороназвами стосовно *синього* в українській мові також можна назвати, наприклад, яскраво-сині (*лазуровий, ультрамариновий, колір морської хвилі, волошковий / блаватний, сапфіровий*), ніжно-голубі (*бірюзовий, небесний*), темно-сині (*кобальтовий, індиговий*), синювато-блакитний (*джинсовий*) тощо. Така кількість відтінків лише одного з основних кольорів є не лише свідченням лексичного багатства, яскравості та образності української мови, а й глибини сприйняття світу кольорів в українській культурі, для передавання яких важливо врахувати найменшу зміну ступеня яскравості й щільності забарвлення.

Важливо також звернути увагу іноземних студентів на існування груп вторинних кольороназв, мотивованих як об'єктами живої природи, так й об'єктами неживої природи.

До першої групи можна зарахувати численні кольороніми, що вмотивовані:

а) рослинними об'єктами, утворені в результаті порівняння з кольором:

– ягід (*малиновий, чорничний, ожиновий, вишневий, полуничний* тощо);

– фруктів (*абрикосовий, персиковий, мандариновий, лимонний, лаймовий, помаранчевий, грушевий, сливовий* тощо);

– овочів та деяких плодів (*буряковий, морквяний, кукурудзяний, оливковий, баклажановий, гарбузовий* тощо);

– квітів (*бузковий, фіалковий, рожевий, ліловий, волошковий, блаватний, лавандовий, барвінковий, шафранний* тощо);

– рослин (*пшеничний, спаржевий, салатовий, індиговий, м'ятний, трав'яний, колір папороті, фуксія, лялий, колір зелений мох, колір гліцинія* тощо);

– дерев (*махагоновий, колір берези, колір сосни, колір вільхи, колір дуба, колір бука* тощо);

– твердих плодів (*каштановий, горіховий, фісташковий* тощо);

б) об'єктами фауни, утворені через порівняння з кольором:

– тварин, птахів, риб, комах, плазунів, молюсків (*мишачий, канарковий, вороний, лососевий, карміновий, аспідний, перламутровий* тощо).

До другої групи можна зарахувати кольороніми, що вмотивовані об'єктами неживої природи й утворені в результаті порівняння з кольором:

а) каміння та мінералів (*бірюзовий, смарагдовий, рубіновий, сапфіровий, аметистовий, аквамариновий, нефритовий, малахітовий, буритиновий, кораловий, пісочний, вохристий, теракотовий, землистий, цегляний, асфальтний* тощо);

б) металів (*золотий / золотистий, срібний / сріблястий, платиновий, мідний, бронзовий, кобальтовий, сталевий* тощо);

в) продуктів харчування та напоїв (*шоколадний, кремовий, гірчичний, винний, кавовий, молочний, колір зелений чай* тощо);

г) продуктів згоряння та окиснення (*димчастий, попелястий, іржавий* тощо);

д) тканин (*джинсовий, блаватний, кумачевий* тощо).

Висновки та перспективи. Отже, у процесі вивчення групи основних і вторинних кольороназв в українській мові паралельно відбувається процес інтенсивного збагачення лексичного запасу іноземних студентів та активного пошуку ними твірних слів для кольоронімів. Останнє дає змогу наочно і в цікавій формі продемонструвати структуру українських слів та способи їх творення. До того ж поділ кольоронімів на групи, відповідно до належності твірних лексем до певних семантичних полів, засвідчує безпосередній зв'язок наявих в українській мові кольороназв зі змістовими домінантами, що колись були обрані для передавання наявних у навколишньому середовищі кольорів та їхніх відтінків. Цікавим, хоча й цілком природним, є той факт, що серед кольороназв, умотивованих об'єктами природи, найбільш чисельними стали кольороназви, утворені в результаті порівняння з рослинними об'єктами, бо саме рослини були й залишаються запорукою існування людини на Землі.

Звернення до етимології конкретних кольоронімів, установлення факту їх потрапляння в українську мову через лексичні запозичення допомагає наочно продемонструвати спорідненість української мови з іншими індоевропейськими мовами, носіями або знавцями яких часто є й самі іноземні студенти. Також це неодмінно посилює інтерес до вивчення іноземцями української мови, цікавість до історії та культури України, що стає одним із ключових чинників для подальшого плідного навчання цих студентів у нашій країні та їхньої успішної інтеграції в сучасне освітнє середовище українських вишів. Перспективу подальших досліджень убачаємо в докладному етимологічному аналізі назв основних та більшості вторинних кольорів в українській мові, а також використанні отриманих результатів під час вивчення українських кольоративів у межах курсу «Українська мова як іноземна».

Список використаної літератури

1. Горяевъ Н. В. Сравнительный этимологический словарь русского языка. Тифлисъ : Типографія. Канц. главнонач. гр. ч. на Кавказѣ, 1896. [4], 451 с., [1], LXII с.
2. Дзівак О. М. Лексика на позначення кольорів у сучасній літературній мові : дис. ... канд. філол. наук / Київський держ. пед. ін-т. Київ, 1974. 175 с.
3. Дзівак О. М. Про систему назв кольорів у сучасній українській літературній мові. *Українське мовознавство : Міжвідомчий наук. зб.* Київ, 1975. Вип. 3. С. 25–31.
4. Етимологічний словник української мови. У 7 тт. / ред. кол.: О. С. Мельничук (голова) та ін. Київ : Наукова думка. Т. 1. 1982. 634 с.; Т. 5. 2006. 705 с.; Т. 6. 2012. 568 с.
5. Ларіон (Огієнко І.; митрополит) Етимологічно-семантичний словник української мови = Etymological and semantic dictionary of the Ukrainian language. У 4 т. / ред. і доп. М. Ласло-Куцюк. Волинь : Інститут дослідів Волині. Вінніпег, 1994. Т. 4. 1994. 536 с.
6. Іншаков А. Є. Історія кольоративів української мови : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Дніпропетровський нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2013. 233 с.
7. Маковский М. М. Историко-этимологический словарь английского языка. Москва : Издательский дом «Диалог», 1999. 416 с.
8. Словник української мови. В 11 тт. / ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. 1970. 801 с.; Т. 2. 1971. 550 с.; Т. 4. 1973. 839 с.
9. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4 тт. / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёв ; ред. М. А. Оборина. 2-е изд. стер. Москва : Прогресс, 1986–1987. Т. 3. 1987. 832 с.; Т. 4. 1987. 864 с.
10. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / ред. кол. : О. Н. Трубачёв (глав. ред.) и др. Москва : Наука, 1974. Вып. 4. 235 с.
11. Gavin E. The Story of Colour: An Exploration of the Hidden Messages of the Spectrum. London : Michael O'Mara. 2017. 224 p.

References

1. Goryayev, N. V. (1896). *Sravnitelnyy etimologicheskii slovar' russkago yazyka* [Comparative Etymological Dictionary of the Russian Language]. Tiflis: Tipografiya. Kancz. glavnonach. gr. ch. na Kavkazye, 451 (in Russ.).
2. Dzivak, O. M. (1974). *Leksyka na poznachennia koloriv u suchasni literaturnii movi* [Lexica on the Designation of Colors in the Modern Literary Language]. PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 175 (in Ukr.).
3. Dzivak, O. M. (1975). *Pro systemu nazv koloriv u suchasni ukrainskii literaturnii movi* [About the System of Colors Names in the Modern Ukrainian Literary Language]. In : *Ukrainske movoznavstvo: Mizhvidomchyi nauk. zb.* [Ukrainian Linguistics: Interagency Scientific Collection]. Kyiv, 3, 25–31 (in Ukr.).
4. Melnychuk, O. S. (Ed.) *ta in. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. V 7 t. T. 1, 5, 6. Kyiv : Naukova dumka (in Ukr.).
5. Parion (Ohiienko I.; mytropolyt) (1994). *Etymolohichno-semantychnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Etymological and Semantic Dictionary of the Ukrainian Language]. V 4 t. T. 4. Volyn: Instytut doslidiv Volyni. Vinnipeh, 536 (in Ukr.).
6. Inshakov, A. Ye. (2013). *Istoriia koloratyviv ukrainskoi movy* [History of Coloratives of the Ukrainian Language]. PhD dissertation (Ukrainian language). Dnipropetrovsk, 233 (in Ukr.).
7. Makovskij, M. M. (1999). *Istoriko-etimologicheskij slovar' anglijskogo yazyka.* [Historical-etymological Dictionary of English]. Moskva: Izdatel'skij dom «Dialog», 416 (in Russ.).
8. Bilodid, I. K. (Ed.) *ta in. (1970–1980). Slovnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian Language]. V 11 t. T. 1, 2, 4. Kyiv : Naukova dumka (in Ukr.).
9. Fasmer, M. (1986–1987). *Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka.* [Etymological Dictionary of the Russian Language]. V 4 tt. 2-e izd. ster. T. 3, 4. Moskva: Progress, 864 (in Russ.).
10. Trubachyov, O. N. (Ed.) *i dr. (1974). Etimologicheskij slovar' slavyanskih yazykov. Praslavyanskij leksicheskij fond* [Etymological Dictionary of Slavic Languages. Praslavyansky Lexical Fund]. Moskva: Nauka, 4, 235 (in Russ.).
11. Gavin E. (2017). *The Story of Colour: An Exploration of the Hidden Messages of the Spectrum.* London: Michael O'Mara. 224 (in Engl.).

E. A. KYSIL'OVA. STUDY OF COLOR NAMES WITHIN THE COURSE «UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE» (etymological aspect)

Summary. Introduction. *A person perceives most information through sight. The world around us is full of shapes, sizes and colors, distinguishing them we learn the environment, describe it. That is why during the study of a foreign language one of the first thematic blocks is a block of color names, or*

coloratives, i. e. lexical-semantic group of words denoting colors. In the context of studying this group of words, it becomes necessary to acquaint foreign students with at least the basic concepts of the Ukrainian word formation. It is necessary to find creative bases for both primary and secondary color names in the Ukrainian language, and this encourages the active use of dictionaries of different types, in this case the leading dictionaries will be etymological and historical-etymological ones.

Purpose. The aim of the study is to try to consider the colors of the Ukrainian language as a striking example of a lexical-semantic group, the formation of which is closely related to the peculiarities of the Ukrainians' perception of the environment. At the same time, it is on the example of the formation of the Ukrainian color names there is a visual demonstration of the search for the creative bases for the Ukrainian words.

Results. The course «Ukrainian as a Foreign Language» focuses on the accuracy of translation and search for the most appropriate foreign language equivalents for the Ukrainian color names in the languages spoken by foreign students, and on the symbolic component of colors in different cultures. It is also noted that the absence of certain phenomena, concepts, objects in a particular culture and life of a country affects the formation of the lexical block associated with the naming of colors and shades, the presence of which in the Ukrainian language in this case requires additional comment from a teacher.

The etymology of such basic color names of the Ukrainian language as **червоний** and **синій** and their peripheral color names are studied as illustrative examples. Emphasis is placed on the existence of numerous names of shades in the Ukrainian language in relation to the mentioned primary colors, the presence of which indicates a very subtle perception of color in our culture, because the slightest change in color intensity or brightness becomes noticeable and requires a separate clarifying name. At the same time, the question of the existence of groups of secondary color names, motivated by objects of animate and inanimate nature, arises.

Scientific novelty of the research results. Within the course «Ukrainian as a foreign language» an attempt is made to consider the search for creative bases for the Ukrainian words through the etymological analysis of the main and peripheral color names in the Ukrainian language.

Conclusions. The analysis of the origin of the main and peripheral colorants in the Ukrainian language presented in the article not only demonstrates the richness of the Ukrainian vocabulary and figurative worldview of the Ukrainians, but also promotes the active search for creative words for color names by foreign students and the ways of their creation.

Key words: color, colorative, coloronym, color designation, color name, shade, Ukrainian as a foreign language, etymology.

Надійшла до редакції 16.08.21

Прийнято до друку 13.10.21